

навичок спілкування і виникненням нових засобів взаємодії в електронному оточенні. Формування й розвиток комунікативних умінь залишаються пріоритетними і для сфери освіти, і для діяльності соціально-комунікаційних структур, зокрема бібліотек.

Дослідниця виокремлює актуальні напрями функціонування книгозбірень, до яких належать:

- допомога користувачам у доступі до інформації (інформаційно-сервісний);
- надання освітніх послуг (когнітивно-педагогічний);
- участь у соціалізації людини з використанням виховних аспектів (гуманістично-виховний);
- організація культурно-просвітницьких заходів (культурно-просвітницький);
- розширення партнерських відносин (стратегічно-комунікаційний, с. 70—71).

Відповідно до напрямів з'ясовано та уточнено завдання бібліотекаря, що вирішуються завдяки спілкуванню. Комунікація в книгозбірні реалізується через взаємодію та інформування. Вона передбачає активні двосторонні зв'язки фахівців бібліотеки і читачів насамперед на основі співробітництва, внаслідок чого досягається очікуваний результат.

Практичне застосування внутрішніх комунікацій сприяє взаєморозумінню і співпраці колективу. Книгозбірня певним чином змінюється через властиві їй внутрішні механізми, які добираються і застосовуються у відповідь на прояви зовнішніх факторів. Засобом здійснення цього процесу автор вважає встановлення партнерських взаємозв'язків.

Нині бібліотечне спілкування є глобальною проблемою, об'єктивно складною в науковому і вразливою в моральному сенсі. Її у монографії автор розглядає багатоаспектно, зокрема в професійній бібліотечній сфері, що сприятиме підвищенню кваліфікації спеціалістів галузі. Результати проведеного дослідження мають прикладний характер і можуть бути використані в бібліотеках різних видів.

Монографія стане в пригоді науковцям, фахівцям соціально-комунікаційної, бібліотекознавчої, культурологічної сфер (практик), а також студентам, аспірантам, докторантам та читачам, які цікавляться проблемами спілкування.

Олексій Коблев,

*доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри бібліотекознавства
та соціальних комунікацій ХДАК*

Надійшла до редакції 8 квітня 2015 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 027.08:004.77](477)

Вікторія Бондаренко,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
молодший науковий співробітник СІАЗ НБУВ*

Електронні бібліотеки в контексті дистантного обслуговування користувачів

У статті досліджується функціонування електронних бібліотек як складової дистантного обслуговування, зокрема в контексті розширення спектра послуг і залучення нових користувачів. Розкрито суть і специфіку дистантного обслуговування за допомогою електронних бібліотек. Аналізуються їх проекти як засіб доступу до світових культурних та наукових надбань. Визначено основні перспективи розвитку електронних бібліотек.

Ключові слова: бібліотека, дистантне обслуговування, електронна бібліотека, інтернет-технології, інновації, міжбібліотечна кооперація, Україна.

Сучасні інформаційні технології є ефективним інструментом, який суттєво впливає на визначення стратегії й тактики розвитку книгозбірень. Одним із перспективних напрямів дистантного обслуговування користувачів є функціонування електронних, або цифрових, бібліотек (ЕБ).

Останнім часом у контексті організації бібліотечної діяльності з впровадженням цифрових технологій все більше праць присвячено такому виду дистантного інформаційного ресурсу, як електронні бібліотеки, їх використанню у процесі обслуговування читачів.

Серед вітчизняних робіт окресленої проблематики привертає увагу дисертаційне дослідження І. Павлуші "Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ — початок ХХІ ст.)" [1], в якій визначено основні тенденції та напрями розвитку електронних бібліотек в Україні та світі, запропоновано

технологічну модель та науково-практичні засади акумуляції різновидової цифрової інформації у формі ЕБ зі специфічними аспектами комплектування, обліку, формування фонду та використання ресурсів.

В. Резніченко, О. Захарова, Е. Захарова в роботі "Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси" [2] наводять результати аналітичного огляду провідних наукових цифрових книгозбірень у мережі Інтернет, пропонують їхній каталог та узагальнювальні моделі інформаційних ресурсів і сервісів, які розглядаються як основа для проектування та розробки конкретних ЕБ.

Окремо аналізували цифрові бібліотеки та їх функціонування, цілі й завдання Т. Майстрович ("Електронні бібліотеки: сучасний стан теорії і практики" [3]), О. Антопольський, К. Вигурський ("Концепція електронних бібліотек" [4]), В. Іванова ("Електронна бібліотека в системі біб-

ліотечного обслуговування" [5]), О. Жабко ("Середовище електронних бібліотек: проблеми обслуговування користувачів" [6]).

Детально досліджують ЕБ, їх поняття, характеристику різних видів та поточний стан розвитку технологій, що використовуються при їхньому створенні, П. Лапо та О. Соколов [7]. Як приклади охарактеризовано цифрові книгозбірні, реалізовані в межах міжнародних, національних і локальних проєктів.

Водночас сьогодні залишаються недостатньо дослідженими можливості електронних бібліотек у контексті дистантного обслуговування.

Отже, мета статті — з'ясувати специфіку дистантного обслуговування, розглянути міжбібліотечну кооперацію крізь призму доступу до світових культурних та наукових надбань за допомогою електронних бібліотек.

Зауважимо, що єдиної думки серед фахівців щодо визначення "електронна" чи "цифрова" бібліотека сьогодні немає. Більшість експертів погоджуються, що це тотожні поняття. Термін "цифрова (digital) бібліотека" частіше вживають у країнах Європи та Америки, а на пострадянському просторі більш поширене визначення "електронна бібліотека".

Отже, електронна бібліотека — впорядкована колекція різномірних цифрових документів (у тому числі книг), забезпечена засобами навігації та пошуку. Здебільшого це веб-сайт, де поступово накопичуються різні матеріали (тексти, комп'ютерні програми тощо) і медіафайли, кожен з яких самодостатній і доступний в будь-який момент.

ЕБ сьогодні є одним зі способів організації електронних інформаційних ресурсів, що сприяє якісним змінам в їх формуванні, зберіганні та забезпеченні до них доступу дистантним користувачам. Електронні бібліотеки виокремилися завдяки еволюції методів обробки, аналізу, зберігання, пошуку інформації й широкого впровадження в діяльність людини комп'ютерних і мережевих технологій.

Цифрові книгозбірні можуть бути універсальними, що характеризуються найширшим спектром інформації з різних галузей знань, або спеціалізованими, які акумулюють контент щодо певних авторів чи сфер діяльності та знань. Різняться ЕБ і масштабами — від глобальних і міжнародних (як, наприклад, Світова цифрова бібліотека чи "Europeana"), транснаціональних ("Встреча на границах") до національних ("Gallica") чи громадських ("Гутенберг"). Ці та низка інших електронних бібліотек відрізняються масштабами, змістом, способами і принципами формування. Водночас з погляду забезпечення дистантного доступу виокремимо спільні риси, притаманні цим сервісам. Йдеться насамперед про доступність, мультимедійність, інтерактивність.

Світова цифрова бібліотека, що почала функціонувати в 2009 р., інтегрує електронні інформаційні ресурси в глобальному масштабі та дає змогу опрацювати надбання світової культурної спадщини на одному сайті — це рукописи, карти, рідкісні книги, музичні партитури, записи, фільми, знімки, фотографії та архітектурні креслення.

Критерії пошуку об'єктів у колекції Світової цифрової бібліотеки охоплюють місце, час, тему, тип об'єкта, установу, яка внесла його до зібрання. Крім того, об'єкт можна знайти шляхом вільного пошуку за ключовими словами різними мовами. Серед особливих функцій — інтерактивні географічні тематичні групи, хронологія, розширений перегляд зображень і можливості інтерпретації. Описи окремих об'єктів та інтерв'ю з кураторами, присвячені наявними одиницям зберігання, надають додаткову інформацію.

Навігаційні засоби та зміст наведено арабською, китайською, англійською, французькою, португальською, російською та іспанською мовами. Такий пошуковий апарат дає змогу дистантним користувачам легко орієнтуватися у великих потоках інформаційних ресурсів.

Загальноєвропейська цифрова бібліотека "Europeana" — найбільший каталог об'єктів європейської культурної спадщини, позиціонується як основний пошуковий механізм у глобальних мережах, що надає доступ до інформаційних ресурсів музеїв, бібліотек, архівів Європи.

Варто відзначити навігаційно-пошукову систему, яка дає змогу здійснювати інтегрований пошук бібліографічних даних і цифрових архівів, а підтримка інтерфейсом бібліотеки 30 мов суттєво розширює доступ до інформації дистантним користувачам. Пошукові фільтри відчутно спрощують роботу з великими масивами даних і надають можливість знайти видання за типом, мовою, датою, країною, правами, постачальником.

Одна із найбільших національних електронних бібліотек світу — "Gallica", основу якої становлять фонди Національної бібліотеки Франції, а електронна колекція містить понад 1,5 млн документів, серед яких книги, мапи, стародруки, ілюстрації та репродукції, періодичні видання, нотні партитури та близько 1 тис. аудіодокументів, надає широкий доступ дистантним користувачам до матеріалів переважно французькою мовою у форматі pdf.

У 2012 р. в Інтернеті розміщено бета-версію Німецької цифрової бібліотеки (Deutsche digitale bibliothek), в якій зібрано 5,6 млн книг, архівів, фотографій пам'ятників, репродукцій картин, аудіозаписів і фільмів.

У США за підтримки Конгресу функціонує електронна бібліотека "Пам'ять Америки" (American memory), яка забезпечує вільний доступ до творів писемності, звукозаписів, картин, відеозаписів, карт і нотних видань — документальних пам'яток американської нації. Матеріали із колекції Бібліотеки Конгресу США й інших організацій фіксують інформацію щодо історичних подій, видатних осіб, пам'ятних місць. Ці архіви слугують освітнім і просвітницьким цілям. Понад 9 млн документів, що відображають американську історію і культуру, зібрано у понад 100 тематичних груп.

Оригінальні форми представлені манускриптами, друкарськими виданнями, фотографіями, плакатами, картами, звуко-, відеозаписами, книгами, памфлетами і нотними виданнями. Кожна онлайн-колекція супроводжується набором спеціальних засобів, покликаних забезпечити пошук матеріалу, зробити його легким і зрозумілим у використанні. Експерти бібліотеки і співробітники довідково-інформаційного відділу допомагають дистантним клієнтам у роботі з цифровими матеріалами через сервіс "Запитай у бібліотекаря" (Ask a librarian), що, зі свого боку, оптимізує процес взаємодії між користувачем і персоналом.

Яскравим прикладом функціонування транснаціональних проєктів ЕБ є портал "Встреча на границах", заснований у 1999 р., до якого увійшло майже 70 тис. зображень із колекцій рідкісних книг, рукописів, фотографій, карт, фільмів і звукозаписів, що належать Бібліотеці Конгресу США. Участь у проєкті беруть також Російська державна і Російська національна бібліотеки.

"Встреча на границах" — двомовна (англо-російська) електронна бібліотека, її матеріали здебільшого присвячені історії освоєння і заселення американського Заходу, Сибіру і російського Далекого Сходу, що відбувалося паралельно, а також зустрічі росіян і американців на Алясці та північно-

західному узбережжі Америки. Проект призначений для використання в американських і російських школах і бібліотеках, для широкої громадськості обох країн.

В Україні варто звернути увагу на національний інноваційний проект "ELibUkr" — "Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України", що об'єднує книгозбірні вищих навчальних закладів, національні бібліотеки та інші вітчизняні організації. Засновниками є Національний університет "Києво-Могилянська академія", Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; серед учасників: Центр технологій та інноваційного менеджменту Нортвестерн Університету (США) та Всеукраїнська асоціація "Інформатіо-Консорціум".

Проект надає доступ до світових та вітчизняних академічних ресурсів, а також інтегрує українську науку та бібліотечну справу у світову професійну комунікацію. Також ініціатива сприяє розвитку громадянського суспільства та демократичного процесу в Україні, надаючи доступ до значної кількості інформаційних ресурсів максимальній кількості користувачів.

Першим громадським проектом зі створення електронної бібліотеки став "Гутенберг" (1971 рік, США), що передбачав оцифрування, архівування і поширення культурних творів — здебільшого текстів різними мовами, аудіокниг та музики — у відкритому доступі. Ресурс, покликаний забезпечувати максимально вільне і довготривале використання колекцій, містить відкриті формати даних, які підтримують комп'ютери різних типів.

Заслугує на увагу "Open library" — проект некомерційної організації "Internet archive" у співпраці з "Open content alliance". Користувач має можливість обрати з наданого Бостонською публічною бібліотекою списку книгу, яка буде безкоштовно оцифрована. Така послуга, безумовно, розширює спектр послуг і, відповідно, масштаб аудиторії.

Велика онлайн-бібліотека художньої літератури — проект, який презентує майже 100 тис. художніх творів у форматах fb2, txt і html. Її суттєвою перевагою є простий у використанні, але потужний релевантний пошук, персональний список рекомендованої літератури, створений на основі індивідуальних оцінок видань, можливість обговорення, уміщення коментарів, відгуків і вражень щодо прочитаних книг, наявність персональної книжкової полиці, колекцію з якої можна завантажити одним архівом.

Отже, електронні бібліотеки містять найрізноманітніші зібрання документів, доступні широкому колу користувачів. Порівняно із традиційними ЕБ мають низку істотних переваг: надають доступ віддаленим користувачам; розширюють можливості пошуку інформації та її опрацювання; забезпечують віддалений доступ до унікальних документів; надають бібліотекам і архівам змогу популяризувати власні фонди у мережі Інтернет, підтримувати інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновити електронну версію документа простіше, ніж друковану; дані доступні цілодобово з будь-яких точок виходу в мережу; матеріали представлено в різних форматах (текст, база даних, діаграма тощо); інформаційне середовище може бути інтегровано з новими формами спілкування за допомогою таких технологій, як електронна пошта і телеконференції [7]. ЕБ містять оцифровані версії документів різних типів: текст, графіку, картографічні матеріали, аудіо- і відеозаписи, мультимедійні об'єкти, енциклопедії, електронні книги та журнали.

Варто зауважити, що зарубіжні бібліотеки працюють над удосконаленням власних електронних ресурсів упродовж десятиріч. Як свідчить практика, багато книгозбірень на початковому етапі не володіли ні достатнім досвідом, ні фінансовими й технічними можливостями, необхідними для виконання завдань із якісного оцифрування й опрацювання матеріалів для електронного ресурсу. Опублікована Британською бібліотекою стратегія розвитку інформаційного суспільства передусім припускає кооперацію з іншими установами через формальні й неформальні угоди. Багато університетських книгозбірень Великобританії беруть участь у програмі "Електронні бібліотеки" [8].

Останнім часом дедалі популярнішим стає термін "гібридна бібліотека", елементами якої є як традиційні служби, так і електронний ресурс — частина фондів, що представлені в цифровій формі і супроводжуються як технічними засобами, так і відповідним чином підготовленим персоналом. Гібридні бібліотеки покликані об'єднати переваги нових інформаційних технологій, реалізовані в ЕБ, і переваги книгозбірень традиційних, які, на відміну від інших систем і структур інформаційного забезпечення суспільства, зберігають відомості практично з усіх галузей знань і обслуговують майже всі соціальні верстви, користувачів різних вікових і професійних категорій.

Загальна думка експертів зводиться до того, що, за винятком певних вузькоспеціалізованих галузей, триватиме співіснування електронних і традиційних бібліотек, тобто книгозбірні як організації володітимуть великими зібраннями матеріалів у звичних форматах паралельно з високо-розвиненою структурою у сфері мережевих служб і послуг.

Підсумовуючи, варто зазначити, що завдяки електронним бібліотекам як одному із видів дистантного обслуговування підвищилась оперативність задоволення інформаційних потреб користувачів, розширився масштаб аудиторії, є можливість доступу не лише до бібліографічної та повнотекстової, а й до мультимедійної інформації.

Електронні бібліотеки уможливили доступ як до національних, так і до світових матеріалів духовної, історичної, літературної, громадсько-політичної, філософської, культурної та наукової спадщини; як ефективна форма обміну контентом стали додатковим інструментом творення і функціонування єдиного глобального інформаційного простору за участі в цьому процесі окремих країн і книгозбірень.

Список використаної літератури

1. Павлуша І. А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук / Ірина Анатоліївна Павлуша ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2002. — 208 арк.
2. Резніченко В. А. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко, О. В. Захарова, Е. Г. Захарова // Проблеми програмування — 2005. — № 4. — С. 60—72.
3. Майстрович Т. В. Электронные библиотеки: современное состояние теории и практики / Т. В. Майстрович // Библиотечное дело-XXI век : науч.-практ. сб. — Москва, 2002. — Вып. 4. — С. 131—146.
4. Антопольский А. Б. Концепция электронных библиотек / А. Б. Антопольский, К. В. Вигурский // Электронные библиотеки : рос. науч. электрон. журн. — 1999. — Т. 2. — Вып. 2. — Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.php?lang=elbib/rus/journal/1999/part2/antopol>. — Загл. с экрана.
5. Иванова В. В. Электронная библиотека в системе библиотечного обслуживания / В. В. Иванова. — Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/interevents/crimea2004/disk/95.pdf>. — Загл. с экрана.

6. Жабко Е. Д. Среда электронных библиотек: проблемы обслуживания пользователей / Е. Д. Жабко // РНБ, 2003. — Режим доступа: <http://www.nlr.ru:8101/tus/151003/zabko.htm>. — Загл. с экрана.
7. Лапо П. М. Введение в электронные библиотеки / П. М. Лапо, А. В. Соколов. — Режим доступа: <http://www.iatr.by/handouts/library/e-libraries/2-16.htm>. — Загл. с экрана.
8. Кудрова О. Межбиблиотечный абонемент библиотеки университета и его роль в обеспечении источниками знания в информационном обществе / О. Кудрова // Латв. ун-т, Рига, Латвия. — Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/articles/.../Doc58.html. — Загл. с экрана.

В статье исследуется функционирование электронных библиотек, в частности в контексте расширения

спектра услуг и привлечения новых пользователей. Определены основные перспективы развития электронных библиотек, анализируются их проекты как средство доступа к мировым культурным и научным достижениям.

This article is dedicated to digital libraries functioning as a distant librarian service. The author of the article studies prospects of the development of digital libraries. Analyzes digital library projects. The article opens significance of digital libraries as an instrument of presentation and preservation the cultural and scientific heritage.

Надійшла до редакції 24 лютого 2015 року

УДК 023.5:331.102.323-022.252](477)

Тетяна Новальська,
доктор історичних наук,
професор кафедри КНУКіМ

Надія Бачинська,
кандидат педагогічних наук,
доцент,
завідувач кафедри КНУКіМ

Шляхи вирішення проблем дефіциту кваліфікованих кадрів у бібліотеках України

У статті проаналізовано проблему дефіциту кваліфікованих кадрів у публічних бібліотеках України, запропоновано шляхи її вирішення.

Ключові слова: *кадри бібліотек, публічна бібліотека, кваліфікація, освіта, навчальні заклади.*

Під впливом стрімкого розвитку інформаційних технологій, інтенсивного впровадження інтернет-мережі в бібліотечно-інформаційне обслуговування населення, глобальних суспільно-політичних змін помітними стають трансформаційні процеси в діяльності книгозбірень та бібліотечній професії загалом. Перетворення цих установ на сучасні документно-інформаційні центри, в яких акумулюються, зберігаються та активно використовуються накопичені людством знання, має значний вплив на державотворчі процеси, формування духовної культури, розвиток економіки та науки. Відповідно, підвищується соціальний статус бібліотек, висуваються нові вимоги до їхнього кадрового складу. Посилення уваги до комплектування книгозбірень висококваліфікованими спеціалістами зумовлено й тим, що система бібліотечно-інформаційних комунікацій відіграє все важливішу роль у загальній структурі соціальної взаємодії. Значущість фахового складу сучасних бібліотек досягла рівня, коли подальше його формування не може відбуватися стихійно і потребує об'єднання зусиль установ та організацій бібліотечно-інформаційної галузі [11], наукових підходів до вивчення цього питання, аналізу та розповсюдження позитивного досвіду, вироблення прогнозів на майбутнє. Науковці та керівники бібліотек останнім часом дедалі більше уваги приділяють різним аспектам проблеми "старіння" кадрового складу цих установ, що призводить до дефіциту висококваліфікованих фахівців, зокрема це статті Н. Ашаренкової [1], Т. Богуш [5], Т. Вилегжаніної [6], В. Горюхова [7], Г. Єрмолаєвої [8], Т. Новальської [9; 10], Т. Проценко [11]. Однак антикризових кроків щодо виходу із цієї ситуації не запропоновано.

Мета статті — розкрити тенденції дефіциту кваліфікованих кадрів у бібліотеках України та окреслити шляхи розв'язання означеної проблеми.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

— крізь призму статистичних показників проаналізувати сучасний кадровий склад бібліотек України, освітній рівень та стаж роботи їхніх працівників;

— виявити причини непопулярності бібліотечної професії серед молоді;

— запропонувати основні напрями подолання проблеми дефіциту молодих кваліфікованих кадрів у книгозбірнях.

Уявлення про склад бібліотечних працівників надають статистичні показники, що характеризують персонал за освітнім рівнем та стажем роботи.

За статистичними даними, в 2010 р. у публічних бібліотеках України працювало 34 925 бібліотечних фахівців, у 2005 — 35 492. Ці установи зазнали найбільшої втрати кадрів, роботу в них полишили 722 особи, в тому числі в сільській місцевості — 359 спеціалістів [4].

Значно зменшилася кількість працівників бібліотек у Вінницькій, Харківській, Закарпатській, Кіровоградській, Донецькій, Сумській, Хмельницькій областях. Водночас в обласних універсальних наукових бібліотеках (ОУНБ) за ці п'ять років їх число збільшилось на 86 осіб.

Показники освітнього рівня сучасних бібліотекарів, на перший погляд, справляють позитивне враження. Так, повну вищу освіту мають 12 669 осіб (36,3%); базову вищу — 19 019 (54,5%), тобто в аналізованих установах освітній цenz мають 31 688 працівників, що становить 90,7%. Занепокоєння викликає той факт, що бібліотечну повну вищу освіту мають лише 8317 осіб (23,8%), базову — 15 464 (43,3%). Порівняно з 2005 р. значних змін не відбулося, відсоток тих, хто отримав вищу бібліотечну освіту, збільшився лише на 1,1%; показники тих, хто має базову середньо-спеціальну освіту, зменшилися на 2,6%.